

APIE SENOVĖS LIETUVOS PILIS

Prakalba

Veikalėlis, kurį aš dabar žmonėmsna paleidžiu, parašytas dar 1881 metuose, pradėtas buvo 1882 m. Martyno Šerniaus „Lietuv. Ceitungoje“ spaudinti, bet dėlėi redaktoriaus bailumo, kad šitas raštas Prūsų lietuvius prieš vokiečius nesukeltų, pertrauktas tapo ir tik „Aušroje“ 1883–4 m. ištisai apgarsintas; vėliaus dar kartą Amerikos lietuvių laikraštyje „Lietuva“ perspaudintas. Kadangi kito platesnio senovės Lietuvos pilių aprašymo sulig šiol dar lietuviai neturi, o 1891 m. Bitėnuose pas Jankų atspaudintasis atskiroje knygelėje šitas veikalėlis seniai jau išparduotas, tai jo rašytojui rodėsi būsią naudinga dar kartą jį su tuomi tikslu apgarsinus, idant mūsų laiko lietuviams suteikti tūlas* žinias apie senovės mūsų krašto pilis ir apie tuos „kryžėivius“, arba „kryžiokus“, kuriuos lietuvių pasakos bei dainos ir šiandien dar minavoja**.

Nors psichiatro akimis ant politikos kryžiokų Lietuvoje žiūrint, reikės tą jų smarkavimą, žvėrišku būdu persekiojant pas mus „pagonystą“, kaip ir „raganų“ ir eretikų deginimą viduramžyje, pripažinti po įtekme aptemdinto klaidžia tikybe proto įvykusį, tačiau nieks ginčytis nebandys, kad tie barbarų kryžiokų kruvini veikalai, ta jų ilgus metus dūruojanti*** ant „pagonų“ lietuvių medžioklė turėjo aname laike didei baugingą įspūdį visos mūsų tautos omenyje palikti, jei dar ir šiandien, tiek šimtų metų praėjus po kryžiokų išnykimui, lietuvių fantazija tariamąją viso pikto priežastį, „velnią“, negali sau kitaip išreikšti, kaip tik „vokiečio“ ar „vokietuko“ paveiksle. Jog tikrai kryžiokai ne tik sunaikino senovės prūsų, bet ir pačioje Lietuvoje prieškrikščioniškąją mūsų tautos kultūrą, jog jie, iš dalies, supūstijo**** ir visą lietuvių tautą – tai yra neabejotina.

S. Daukanto „Lietuvos istorija“ supažindina skaitytojus plačiai paduotomis žiniomis su kryžiokų veikalais; šitasai veikalėlis, geresnių nesant, lietuvius supažindins su jų senovės pilimis. Norins dėl praeigos mūsų pažinties šitas mano darbas ir nesuteikia nieko naujo, bet rašytojui labai malonu būtų, idant jis lietuviams atgabentų nors tą menką naudą, kurios galima laukti nuog populiariškai paleistų į žmones žinių: *fiat lux – libertas erit* [tebūnie šviesa – bus ir laisvė (lot.)].

* * *

Tas pylims laukuos, ką nuog amžių niūkso.
Kryžius apsenęs, ką prie kelio stūkso,
Krūva akmenų sukrauta prie tako –
Vis gyvenimą lietuvių apsako...

Retai kuriam iš mūs neteko visame savo gyvastyje regėti nors syk taip vadinamą šiandien piliakalnį, pilkalnį; kiti, patys neregėję, rasi nors girdėjo esant mūsų žemėje tokius kalnus. Ne vieni kalnai turi šiandien tokį vardą; daugumas yra Lietuvoj ir kaimų, kurie nuo žodžio „pilis“ vardus apturėję, k. t. Pilupiai, Pilupėnai, Piliakalniai, Piliūniai ir t. t. Vienok šiandien retai kursai žino, kas tai yra piliakalnis, kas jį ir kokios priežasties dėlėi supylęs. Mūsų gadynės žmonės regi juose praėjusių ir

---

* Tūlas – čia: įvairus. (Red.)

** Minavoti – minėti. (Red.)

*** Dūruoti – trukti. (Red.)

**** Supūstyti – suniokoti. (Red.)

seniai užmirštų karių ir mūšių paminklą; nekuriuose vien plačiosios mūsų Lietuvos kampuose pasakojama, jogei šitie piliakalniai švedų, arba žuvėdų, supilti karių laike su lietuviais ir lenkais septynioliktame šimtmetyje. Kiek yra šitose pasakose tiesos, toliau paregėsime ir suprasti galėsime iš žodžių garbingo Lietuvos vyro, vyskupo Valančiausko: „Žmonių pasakos apie jų pylimą per švedus galėjo iš to kilti, jog jie (žuvėdai) ant tų kalnų, kaip už kitus aukštesnių, sargybą pildė ir stebėjos, ką darą pamušti žemaičiai.“

Pilikalniai, arba pilių kalnai, turi tokį vardą nuog to, jog tenai, ant tų vietų, kur jie šiandien riogso, senovės gadynėje buvo pilys, t. y. tvirtos, apkastos ir apipiltos dėl apsigynimo nuog neprietelių vietos. Pagal visų senovės rašytojų liudijimą lietuviai dešimtame ir vienuoliktame šimtmetyje, o dar ir paskiau, neturėję teip apgyventų vietų, kaip šiandien, gardais (miestais) vadinamų. Gyveno jie giriose daugiausia viensėdžiais ir, pakolei neprivalę su baisiais neprieteliais teriotis, neturėję nei pilių, arba ginuoklių: baisios karės*, pirmiau su žuvėdais (normanais) ir mozūrais, o paskiau su vokiečiais, išmokino lietuvius ir pilis statyti, ir jose apsigynimo ieškoti. „Pilė“, arba „pilis“, paeina nuog žodžio „pilti“, ir kas nors vienąsyk yra matęs piliakalnį, tas gerai numanyti ir persiliudyti galėjo, jog tas kalnas aiškiai supiltas arba apipiltas yra. Graikai ir romėnai tokias pat tvirtynes vadino „polis“; kursai vardas susirišęs yra su mūsų žodžiu „pilu, pilti“ ir kyla iš tos žilosios gadynės, kuomet mūsų tauta ir aukščiau paminėtos giminės artimoje kaimynystėj Arijoje, senoje visų mūsų tėviškėje, dar Azijoje gyveno. Graikiškoji Atėnuose „Akropolis“, lietuviškai išguldant „aštri“, arba smaila, pilis, nuog to būtent teip vadinosi, jog buvo supilta jį ant aukštos, smailos ir labai stačios uolos, lyginai teip, kaip daugumas ir mūsų pilių supilta buvo ant aukštų skardžių, pakraušiuotų kalnų, ant kurių nelengva turėjo būti neprieteliams** užkopti.

Apvažinėjus daugelį užsilikusių iki šiandien piliakalnių senovės Užgiriniame Trake ir iš arti į juos prisižiūrėjus, nebuvo galima neužtėmyti***, koku būdu ir kokiose vietose jos įtaisytos tapo. Visos tos vietos, kur šiandien niūkso mūsų piliakalniai, labai yra gražios ir kiekvienam patinkančios, tarytum lietuvių proseniai tyčia dėl akies grožio jas dėl pilių išsirinkę. Visos jos randasi ar ant aukštų upės krantų, daubų ir duburių, arba vėl ant aukštų kalnų, ant kurių šiandien užkopęs gali apžvelgti mūsų brangios žemės didelį plotą, visokiais javais žaliuojantį, o senovėje – traškančiomis giriomis apžėlusį. Lietuvių prabočiai, ištisai sakant, buvo girininkai; gyvendami daugiausia paupiais ir paupeliais arba kalnuotosios Lietuvos dalies trakuose, jie ir pilis savo steigė daugiausia paupiais, ne tik dėl čia jau esančių aprubės**** gyventojų apgynimo, bet ir todėl, jog buvo daug lengviau pilį įtaisyti ant upės, ažero ar daubos kranto. Tokios pilys – šiandien piliakalniai – guli ar santakoje tarp dviejų upių, kur jiedvi į viena kitą įteka, arba vėl alkūnėse ir vingiuose kokios upės, kuri, iš dviejų arba trijų pusių jas apsiaupdama, geriausiai ir smagiausiai pilyje susirinkusius senovėje nuog neprietelių gynė. Jei vėl kur randi pilį ant daubos ir mažo upelio kranto, tai lengvai dar ir šiandien gali užtėmyti, jog senovėje, tą mažą, iš kalnų tekantį upelį užtvenkus, galėjai visą daubą sklidinai vandenimi pripildinti. Taip senovės Pelenių pilyj, ant up. Aistos daubos kranto įtaisytoje, šiandien gali aiškiai užtėmyti, toli nuog paties piliakalnio, aukštą ir platų pačioje dauboje skersą pylimą, kurį jau šiandien upelis pragraužė, bet kursai senovėje, vandenį sulaikydamas, užplukdindavo visą daubą. Tokiu tat būdu ir vanduo Nemuno, Šešupės, Dubysos ir kitų Lietuvos upių, nedaleisdamas mūsų neprietelių arti prie pilių ir gilyn į mūsų žemę, gelbėjo mūsų seneliams su kryžiokais kariauti ir lengvino jų pervirš sunkų kareivišką darbą... Kitos pilys riogsojo ant aukštų kalnų viršaus; tokius piliakalnius dar šiandien galima regėti senovės Naujojoj Pilėje, dabar Rudamina vadinamoj, Klebiškyje ir t. t. Šitų pilių volai supilti apskričiai ant smailų kalnų viršaus, ir tik iš vienos arba iš dviejų pusių galima dar ir šiandien užtėmyti senovės bromų* vietas. Jeigu vėl reikėjo pilį taisyti ant pailgo kalno, volą supildavo tik skersai kalno nugaros ir

---

* Karė – karas. (Red.)

** Neprietelis – nedraugas, priešas. (Red.)

*** Neužtėmyti – nepastebėti. (Red.)

**** Aprubė – apylinkė. (Red.)

* Broma – iškilmingi vartai su stogeliu; iš karčių padaryta, vainikais papuošta anga. (Red.)

atidalindavo tik gerą sklypą prie paties kalno galo. Tokius piliakalnių galima šiandien matyti Kaupiškiuose, Naujienėlėj ir kitur.

Kokie tai turėjo būti aukšti pylimai ir volai tų pilių, kurios ant upių krantų bei aukštų kalnų riogsojo, iš to galima dar šiandien suprasti, jog jie dabar, praėjus jau kokiems šešiams metų šimtams, dar yra tokie statūs ir aukšti, jog šiandien nelengva ant jų užlipti, nors jie jau visokiomis žolėmis ir visokiais krūmais apžėlę... Nekurių piliakalnių aukštis dar šiandien per 30–50 pėdų laiko! Nekurios senovės didelės pilys – kaip Pelenių – yra šitaipos įtaisytos: ant daubos kranto riogso aukščiausias pailgas pylimas, o tarpe jo ir pačių daubos kraštų liekti lygumos plotas į du šimtu pėdų ilgio ir kuone tiek pločio; ant paties daubos kranto tęsiasi žemesnis, į stuomenį aukščio, volas ir apie šimtą penkiasdešimtų pėdų ilgio. Didžiojo volo pamatas ir viršus laiko į tris šimtus pėdų ilgio, o jo aukštis į šešiasdešimtų pėdų. Iš tolo, beveik į varsnas nuog didžiojo volo, yra į stuomenį aukščio volas ir į keturis šimtus penkiasdešimtų pėdų ilgio. Šitų dviejų volų tarpe yra taipogi didelis lygumos plotas, ant kurio senovėje rasi buvo pastatytos medinės trobos, kuriose sargyba gyveno.

Gilioje senovėje mūsų proseniai plytų ir plytinių mūrų nepažinojo, to dėlei visi seniausųjų pilių volai yra supilti iš žemių arba sukrauti eilėmis iš akmenų ir žemių ir apipilti žemėmis. Iš lauko volus tuos aptepdavo storai molium, o paskui tą molio plutą apdegindavo, apkraudami malkomis visą volo šoną. Ant tokio molium aptepto, apdeginto, staus ir slidaus kalno nė jokiū būdu neįmanydavo neprietelius iš lauko užlipti ir pilies vidun įsiveržti, ypačiai geležiniais šarvais apsirėdę; vėl mūsų proseniams buvo labai smagu, už volų pasislėpus, gintis ir šaudyti į neprietelius. Dar ir mūsų laike ant kelių piliakalnių – ypatingai Lakinskuose – išliko nekuriuose vietose tokios molio plutos slidžios ir už akmenį kietesnės... Kitose pilyse volų vieton, arba ir į pačius volus, įleisdavo statinius, t. y. įleisdavo giliai žemėn ir sustatydavo vienus palei kitus aukštus aržuolų kamienus; viršutinis jų galas turėjo būti smailyn nutašytas, o jų aukštumas į 20–30 pėdų laikė. Išardyti ir išgriauti šituos statinius sunku buvo, ir įgriebti su jais įtaisyta pilį buvo nelengva. Šiandie dar gali rasti vietomis šitų statinių puvėsius piliakalnių voluose. Mums patiems neteko matyti, bet senovės rašytojai liudija, jogei apie tūlas pilis iškastos buvusios dideliai gilios ir plačios grabės**, vandeniū sklidinios, o kurias pereiti taipogi buvę sunku. Nekuriuose pilyse, kaip patys kryžiuokų raštininkai pasakoja, buvusios aukštos medinės trobos ir aukšti bokštai (turmai, koryčios*), iš kurių lietuviai į vokiečius šaudydavę. Prieš mūsų gadynės armotas** tokios senovės tvirtos pilys, žinoma, nieko negiluočių***; bet penkiems ar šešiams šimtmečiams atgalios, kuomet lietuvių proseniai, o ir patys vokiečiai, ietimis iš lankų ir kilpinių šaudė, jos labai gerai nuog neprietelių apginti galėjo. Tankiai patys lietuviai, regėdami pilį nuog vokiečių neaplaikysią, sudegindavę ją, idant ji vokiečiams nepatektų. To dėlei labai tankiai atsitinka skaityti senovės metraščiuose (kronikose), jog tūloji pilis, kelis syk sudeginta ir išgriauta, vėl pridurmai****, trumpame laike, atnaujinta ir atstatyta tapus. Ir nēr ką stebėtis: reikalingos medegos***** parsigabenimui ir prirengimui tuomet daug laiko nereikėjo, nes medžiai, keliais glėbiais neapkabunami, čia jau ant vietos, prie pačios pilies į padanges ramstės, o darbininkų visuomet buvo per viršų: nėra kaip savo tėviškės liuosybę*****, savo tikybę ir prigimtą kalbą apginti nuog vokiečių, lenkų buvo mūsų proseniams dalykas šventas, taip ir pilis strunyti*, ir prie jų įstatymo dirbti ėjo kiekvienas – senas ir jaunas – su didžiausiu noru ir iš viso pavieta. Dar ir dabar pasakojama, jog tūlosios pilies volai rieškučiomis arba kepurėmis supilstyti ir sunėšioti, arba vėl jog viena nakčia tūloji pilis supilstyta ir įtaisyta tapus! Ar mūsų laike tenka nors kur Lietuvoje pamatyti tokią tarp žmonių vienybę, tokią tėviškės meilę, kaip senovėje?..

** Grabė – griovys. (Red.)

* Turmas – bokštas; koryčia – varpinė. (Red.)

** Armotas – patranka. (Red.)

*** Giliuoti – turėti vertę, reikšti. (Red.)

**** Pridurmai – tuojau pat. (Red.)

***** Medega – medžiaga. (Red.)

***** Liuosybė – laisvė. (Red.)

* Strunyti – statyti. (Red.)

Mūrinės pilys Lietuvoje daug vėliaus atsirado. Mūsų proseniai, kas mielą dieną su kryžiais vokiečiais, lenkais ir kitais kariaudami ir mušdamiesi, tankiai į jų verguvę papildami, išsimokino nuog vokiečių ir plytas deginti, ir mūrus iš plytų bei akmenų lipinti; pasprūsdami iš vokiškosios kryžiuočių verguvės ir Lietuvon sugrįždami, jie tą kruvinu prakaitu ir kančiomis nupelnytą mokslą ir broliams savo įteikė. Tokiu tad būdu atsirado Lietuvoj ir kryžioniškai įtaisytos pilys, ir kareiviški ginklai, ir visoki geležiniai šarvai, ir daugel kitų seniau nepažįstamų daiktų ir padarų. Jau kuone keturioliktojo šimtmečio pradžioje, ypačiai didžiųjų Lietuvos kunigaikščių Algirdo ir Keistučio laike (1330–1382 m.), randame Lietuvoje kelias mūrines, labai stipriai įtaisytas pilis, kaip Kaune, Vilniuje ir tūlose Panemunio vietose. Po Keistučio sūnumi Vytautu tokių mūrinių pilių dar daugiau atsirado; paskiaus vėl, priėmus lietuviams krikščionių tikybę ir karėms su kryžiais pasiliovus, ir pilys, ypačiai medinės ir žeminės, apleistos tapo: medinės trobos, kur pastatytos buvo, sutrešo, supuvo ir per metų metus išnyko, o pilių kalnai, arba piliakalniai, dar ir iki šiai dienai, vejomis apsupę, niūkso tarytum koki nebyliai ir liūdni mūsų sentėvių, seniai pragaišusios garbės kareiviškos, jų sunkaus trūso ir kruvinų su kryžiais karių liudytojai...

Pirmučiausiai pilys Lietuvoj atsirado parubežėse nuog mozūrų, o vėliaus nuog vokiečių pusės; kuo tolyn paskesniuose metuose kryžiai Lietuvon lindo ir jos vidun veržėsi, kardu ir ugnimi viską pustydami, tuo tankiau pradėjo lietuviai žemės viduje pilis arti viena kitos statyti, idant jose apsigynimas lengvesnis rastų. Kožnas čion lengvai suprasti ir numanyti galės, jog tokių pilių artybėje ramiau buvo gyventi, nekaip vidugiryje arba vidulaukyje, kur vokiečiai arba ir lenkai, iš netyčių užklupę, visus ir viską galėjo su menku trūso išnaikinti ir išdegti ar į savo verguvę išsigabenti. Gyvenant vėl arti pilies, galima buvo visuomet tikėtis pagalbos čia jau esančiosios sargybos ir vėl, namus pametus, veikiau nuog kryžiuočių pabėgti ir pilies viduje pasislėpti. To dėlei ilgainiui prie pilių atsirado šiaip jau paprasti gyventojai, papilionimis vadinami, o per ilgus metus čia jau atsirado taip iš lenkiško vadinamieji „miestai“. Kuo tankiau pradėjo kryžiai mūsų žemę naikinti ir plėšyti, tuo labiau mūsų proseniai turėjo budresniais tapti, ypačiai kryžiuočių parubežėse*, idant dieną ir naktį nuog neprietelių užpuolimo saugotųsi. To gi dėlei visuomet privalė turėti ypatingą sargybą, kuri apreiktų kryžiuočių prisiartinimą gyventojams. Senovės lietuviai buvo įtaisyti įmėgę tokį gyventojų parsėrgėjimo ženklą, apie kurį mūsų tėvai dar ir šiandien daug papasakoti gali. Ant aukščiausiųjų visame pavieta kalnų, kurie ir per girių tankumynus iš tolo matomi buvo, įtaisydavę stiebus, t. y. įkasdavę aukštas kartis arba storus, ilgus, lygius medžius, kuriuos, šiaudais apskę, derva aptepdavę. Prie šitų stiebų, sustatytų visoje vokiečių parubežėje, per dienų dienas ir naktis sargai budėjo. Pamatęs dabar sargas kryžiuokius per rubežių į mūsų žemę įsiveržusius, uždegdavo stiebą, o jo gaisras jau davė kiekvienam gyventojui žinią, jog reikią veikiai ar nuog kryžiuočių slėptis, arba vėl rengtis su jais kariauti ir nuog jų apsiginti. Tokių stiebų daugumas buvo, dėl to gi, vienam užsidegus, kiti taipogi uždegti tapo, ir visam pavietui tuomi apsakytą, jogei vokiečiai jau po Lietuvą skraidą. Labai tankiai, kaip galima iš senovės raštų matyti, dideliai gaila buvę kryžiuokams, jog jie, įlindę Lietuvon turtų plėštų ir vislab** naikintų, lietuvių jau neužtikę ir kaimus tuščius atradę, nes visi gyventojai, apsaugoti giriose nuog jų ir pelkėse arba ir pilyse paspėję pasislėpti, o kryžiai su nuliūdusiais širdžia ir tuščiomis rankomis turėję namon grįžti.

Vygandas pasakoja, Lietuvoje buvęs šitoksai pilių sergėjimo būdas. Iš kiekvieno pavieto susirinkdavę paeiliu po keletą vyrų kareivių, kurie visą savaitę arba ir mėnesį visą turėdavę savo maistu gyventi pilyje ir saugoti visą pavietą, o reikale ir apginti nuog užpuolimo kryžiuočių. Šitą lietuvių paprotį žinodami, kryžiai giriose tankiai paslapta ant sargybos vyrų tykodavę ir juos grįžtančius apspiesdavę ir išmušdavę. Taip tas patsai rašėjas pasakoja, vienąsyk vokiečiai dasižinoję, jog Basinės pilies iš aštuoniasdešimties vyrų susidedanti sargyba, pabaigus savo savaitę, turėsianti namon grįžti; kryžiuočių draugbrolis, Fridr. f. Libencelė, vicekomendatorius¹, iš Ragainės, draugbrolis Albertas f. Ora ir brolis T. f. Aldenburgas drauge su devyniolika kitų kryžiuočių ir šešiasdešimts šiaip šarvuotų vyrų

* Parubežė – vieta prie sienos, paribys. (Red.)

** Vislab – visa, viskas. (Red.)

¹ Vieno ar kito kryžiuočių užgriebto pavieto, „komtūrijos“ valdytojo vietininkas.

paslapta apsiaupę iš visų pusių Kalkiemio laukuose mūsų sargybos vyrus ir kuone visus užmušę; tik trys iš viso, sunkiai sužeisti, iš kryžiuokų vyliaus išsprūdę. Tokių atsitikimų daugybę galima būtų norint aprašyti. Sargybos vienos terminui pasibaigus, ant jos vietos kiti vyrai stodavę, o po to vėl kiti, ir taip per kiaurą metų sargyba nesiliovė, ypačiai parubežėje gulinčiose pilyse.

Iš Vygando ir kitų senovės vokiečių rašytojų pasakojimų regima, jogei ir daugelis kelių, ypač vieškeliai, turėję parubežėse taipogi sargybas. Paminėsim, jog vienąsyk Keistutis įsakęs, idant šimtas penkiasdešimts vyrų iš kaimo šalavės viešelių sargybą laikytų. Tuo tarpu vokiškoji kryžiuokų „šeimyna“ iš Ragainės, per Nemuną persikeldinusi, susitarė Lietuvon eiti ant grobių ir plėšimų; susitinka jie su lietuviais, kurie persigandę pasmunka ir pameta savo skydas (skutas) ir šaudykles. Tankiai bet atsitikdavę ir taipos, jog pavieškelyje mūsų Sargybos vyrai, nedorus kryžiuokus iš netyčių užklupę, smarkiai jiems kailį išperdavę, ir krikščioniškų kareivių daugumas Lietuvos girių tankumynuose pražūdavo.

[...]

***

Seniai jau išnyko Lietuvos pilys, seniai jau pragaišo lietuvių stiprybė, išnyko jau senovės tikybė, pamaži nyksta ir pati Lietuva... Kas gi mums liko nuog mūsų garbingų prabočių? Didelis plotas mūsų žemės kryžiuokams teko; lietuvių kraujo upės nuplaukė į Jūros mares; šiandien neatrastumei bent žemės sklypelio, kuris nebūtų prisigėręs lietuvių kraujo... Kaimai išdeginti, visa Lietuva išpustyta bei nuvarginta... Senovės tikybė, kuri buvo susivienijusi su mūsų tautos dvasia, išnaikinta tapo: per ilgus verguvės metus išnyko senoviškos dainos, giesmės, raudos, senovės pasakos, kuriose mūsų tėvų veikalai apipasakojami buvo; išnyko ir senovės Lietuvos dvasia... Kryžiuokams mūsų žemėje įsikūrus, Lietuvai į jų, o vėliaus į lenkų rankas patekus, sunyko garbė mūsų tautos, josios stiprybė, tėviškės meilė, o prasidėjo ilgos eilės įvairių nelaimių.

Kas gi bet liko mums nuo mūsų tėvų? Atsakymas trumpas: raštai apie jų senovės veikalus ir... piliakalniai – tai visos mūsų vistariškos* liekanos. Raštus paliko daugiausia patys vokiečiai; raštams išnykus, šiandien nei žinoti nežinotumėme apie senovės lietuvių darbus, jų kruvinas kares ir rasi dūluotumėme, jog rūstusis dievas, leisdamas mus ant šios ašarų pakalnės, liko mums amžinai vargti!.. Piliakalnius vien patys mūsų prabočiai supilstė; šitie tad kalnai yra tai vienintelės mūsų tėvų darbo liekanos. Kitos tautos turi visokių senovės puikių likučių daugybę, kuriais gėrisi; mes vėl galime gėrėtiesi ir girtiesi vien piliakalniais, supiltais mūsų tėvų rankomis, – tais piliakalniais, kurie ir tolimiausiems vaikų vaikams liudys apie garbingus žilosios senovės lietuvių veikalus!

Šiandien mūsų piliakalniai niūkso liūdni, apleisti, daugiausia iš tolo nuo žmonių gyvenimų, laukuose, tarytum mūsų laiko žmonės baidosi ar prisidingi** tų senovės liekanų. Apie juos vien girdėsi tūloje vietoje visokias baisias pasakas: tai ant jų naktimis vaidinasi, tai esą juose paslėpti dideli turtai, kuriuos saugojančios piktosios dvasios... Piliakalnių išardymas, kasinėjimas visokias nelaimės atgabenti gali; taip vienam ūkininkui puolę jaučiai, kuriais bandęs piliakalnio lygumėlę knaibyti... Šiandien mūsų širdyse užsiliko vien baimės pajautimas po tų kruvinų veikalų, kurie čia prie tų senovės piliakalnių atsitikę... O kaip čia išveizdėjo*** senovėje? Ant piliakalnių ir už jų volų mūsų prabočiai turėjo visuomet ramiausią vietą. Čia jie meldėsi savo dievams. Čia jie iš viso pavieto suėjimus, arba seimus, laikė, susikalbėdami apie visokius karės reikalus ir apmąstydami apsigynimo būdą. Čionai po dienų dienas sargybos vyrai budėjo, nuo kryžiuokų plėšimo gyventojus apsaugodami ir apgindami. Čia jau nuo kryžiuokų gynėsi: čia jau mūsų prabočių kraujas srovėmis tekėjo. Jei įmanytų šitie liūdni ir nebyli piliakalniai išpasakoti, ką jie yra per tiek metų kraujo bei visokių baisenybių regėję, ką jie mums pasakytų?!. Ar kas galės susilyginti su mumis ir pasigirti tokiais piliakalniais?!

---

* Vistariškas – istoriškas. (Red.)

** Prisidingėti – vengti. (Red.)

*** Išveizdėti – atrodyti. (Red.)

***

Jei Lietuva iki šiai dienai gyva dar liko, tuomi mes kalti esame mūsų garbingų prosenių stiprybei bei pražilusiems mūsų piliakalniams... Guodokime* tad savo piliakalnius! Atsimindami mūsų senelių veikalus, tą visą kraują, kursai už liuosybę mūsų tėviškės, mūsų brangios kalbos pralietas tapo, rūpinkimėsi ir mes, prabočių paveizdą** sekdami, visuomet būti tikrais lietuviais, mylinčiais savo nuvargintą tautą, savo žemę ir tą mūsų puikią kalbą!

Jonas Basanavičius, *Rinktiniai raštai*, paruošė D. Krištopaitė, Vilnius: Vaga, 1970, p. 55–63, 100–101.

---

* Guodoti – branginti. (Red.)

** Paveizda – čia: pavyzdys. (Red.)